

78 lat temu skończyła się historia żyrdowskich Żydów

data aktualizacji: 2019.02.14 autor: Anna Wrzesień

(fot. IPN)

W prawie czterdziestotysięcznym mieście nie stanowili większości, za to z pewnością stanowili większość wśród rzemieślników i kupców. Zostali wywiezieni z miejscowego getta w dniach 7-11 lutego 1941 roku. Większość zginęła w obozach zagłady.

Ich pojawienie się zlewa się z powstającą fabryką i rosnącą ilością robotników. Datuje się, że społeczność żydowska jest w Rudzie Guzowskiej a potem Żyrardowie od około 1840 roku. Początkowo są to rodziny żydowskie z okolicznych miasteczek: Grodziska Mazowieckiego, Skierniewic, Wiskitek czy Mszczonowa.

Żydzi nie pracowali w fabryce, poza rzemieślnikami, którzy byli zatrudniani do wykonania określonych prac, stolarskich, ślusarskich i temu podobnych. Bywali za to dostawcami lnu do fabryki, a także sprzedawali wyroby lniane w kraju i za granicą.

Przede wszystkim jednak byli sprzedawcami, piekarzami, krawcami, szewcami, ślusarzami, kapelusznikami, sklepikarzami, garbarzami, zegarmistrzami, fotografami itp. W gruncie rzeczy jeśli była jakaś potrzeba w mieście, oni ją zaspokajali.

Ich życie było ściśle związane z poziomem życia robotników. Jeśli robotnicy cierpieli nędzę, w biedę popadali też Żydzi.

Mieli potężną, murowaną synagogę z czerwonej cegły, z pięknie zdobionym malowidłami sufitem, którą ozdobił pochodzący z Mszczonowa artysta Mojsze Mendel Apelbojm (synagoga stała przy dzisiejszej ulicy Okrzei, w miejscu nieutwardzonego parkingu na tyłach Galerii Dekada). Zamieszkiwali wokół żyrdowskiego rynku, oraz w uliczkach sąsiednich. Ich sklepikami i warsztatami usiane były ulice: Okrzei, Mireckiego, 1 Maja, Przejazd (POW), przy czym przy dworcu PKP mieszkali bogatsi Żydzi. Awrom Zyskind, jeden z bogatszych żyrdowskich Żydów osiedlił się w Czarnym Borku, czyli dzisiejszym Międzyborowie. Do dziś przetrwała jego piękna, aczkolwiek popadająca w ruinę, drewniana Willa Zyskinda przy ulicy Radziwiłowskiej. Żydzi zamieszkiwali też kwartał ulic między dzisiejszymi ul. 1 Maja, Okrzei, POW i Al. Partyzantów, a także wokół synagogi. Żyrdów słynął z wyrobów krawieckich, szytych również ze skrawków tkanin z fabryki.

Przed 100 laty na 41 działających w mieście pracowni krawieckich, 19 należało do Żydów. Wśród nich ceniona pracownia Mojsze Kaufmana czy pracownia Szmula Indyka, który otrzymywał za swoje wyroby carskie medale i był zapraszany do świadczenia swych usług na dworze carskim jeszcze przed 1917 rokiem, ale nie chciał opuszczać miasta.

Żydzi mieli własne szkoły, potem również z językiem polskim, bibliotekę, teatr, artystów. W Żyrardowie urodził się i wychowywał do 17 roku życia czołowy białoruski muzyk i kompozytor Henryk Wagner. Teatr tworzył aktor i pisarz Benzion Wagner.

Kiedy chłopcy uczyli się na głos w Chederze ustępów starego testamentu, po mieście rozlegał się hałas ich głosów. Żydów można też było usłyszeć na ulicy, gdzie drobni handlarze obwieszczali krzykiem, co mają do zaoferowania.

Jidysz umilkł w Żyrardowie 11 lutego 1941 roku, kiedy do bydłowych wagonów zapędzono około 5 tys. Żydów z Żyrardowa, Sochaczewa, Wiskitek i Mszczonowa i terenów włączonych do III Rzeszy.

Prześladowania Żydów zaczęły się od razu po wkroczeniu do Żyrardowa przez Niemców. Już wówczas niemieckie oddziały strzelały do grupek Żydów bez ostrzeżenia i bardziej dla zabawy, niż żeby zabić, relacjonują naoczni świadkowie, przywołani w artykule Bogdana Jagiełły. „Natychmiast wprowadzono obowiązek pracy dla wszystkich żydowskich mężczyzn od 14 roku życia, noszenia na ubraniu żółtej gwiazdy Dawida, zakazano uboju rytualnego, podróżowania koleją. Zamknięto bóżnice, niektóre szybko zburzono, a żydowskim dzieciom zabroniono uczęszczania do szkół.

W Żyrardowie skonfiskowano garbarnię, składy węgla, drewna oraz materiałów budowlanych”- czytamy w artykule Likwidacja getta w Żyrardowie Bogdana Jagiełły zamieszczonym w Echu Żyrardowskim. Od wiosny 1940 roku zaczęto w Żyrardowie tworzyć getto, by na początku lutego wywieźć kilka tysięcy Żydów do getta w Warszawie, gdzie część z nich umarła z głodu i chorób. Większość z tych, którzy przeżyli zginęła w obozie zagłady w Treblince.

npdst. „Z dziejów miasteczka w kolorze niebieskim. O społeczności żydowskiej Żyrardowa i okolic.” Muzeum Mazowsza Zachodniego w Żyrardowie oraz artykułu Likwidacja getta w Żyrardowie (7-11 lutego 1941 roku) na stronie Echo Żyrardowskie

Źródło: <https://eglos.pl/aktualnosci/item/30881-78-lat-temu-skonczyla-sie-historia-zyrardowskich-zydow>